
Fennmaradni vagy elbukni? Osztrák politika az I. világháborúban

Lothar Höbelt napjaink egyik legkiemelkedőbb osztrák történésze. A fennmaradni vagy elbukni? Az osztrák politika az első világháborúban című kötet az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús történelmét teljesen új aspektusból: geopolitikába helyezetten mutatja be. A magyar olvasónak ez szinte forradalmi narratíva: gyakran megfeledkezünk arról, hogy az 52 millió fős lakosságú dualista állam – minden válság és belső gyengeség ellenére – európai nagyhatalom volt, és sorsa korántsem volt megpecsételve 1914 nyarán. Az egész kötet voltaképp olyan reális alternatívákat, kétségeket mutat be, amelyek száz éve az akkori kor dualista állam vezetőit, illetve közvéleményét foglalkoztatták. A kötet címében lévő *osztrák* politika a birodalom ciszlajtán felének alaposabb ismertetését jelenti – a német-osztrák központ mellett különös tekintettel a csehországi, illetve galíciai lengyel helyzetre. Az osztrák történész e két főbb nemzetiség viszonyaira tér ki részletesebben, nem pusztán politikai jelentőségük miatt, hanem az okból is, hogy a cseh- illetve lengyel forrásokat kellő nyelvismerettel fel tudta használni.

A mű vezérgondolata, hogy a címben megfogalmazott kérdés, vagy a lét vagy nem lét kérdése egészen 1918 nyaráig alapvetően a fennmaradás felé látszott eldőlni, és a háború idején olyan mélyreható reformok zajlottak le a Monarchiában, amelyek alapvetően biztosíthatták volna a dualista állam túlélését – még ha ez megváltozott feltételrendszer mentén lényegében egy új államot eredményezett volna. A fő kérdés belpolitikai szempontból az volt, hogy lehetséges-e úgy megreformálni a birodalmat a háború közben, hogy sikerüljön megőrizni a birodalom nemzetközi súlyát. Lothar Höbelt tehát arra

tesz kísérletet, hogy döntően e folyamatokat, vagyis az Osztrák–Magyar Monarchia első világháború alatti kül- és belpolitikáját rekonstruálja (8.).

Az első fejezet a „bessz” címet viseli és a Monarchia első kilenc háborús hónapját mutatja be, amely időszakot joggal nevezhetjük a birodalom vesszőfutásának. Sorozatos hadszíntéri kudarcok, jelentékeny területvesztés, valamint borzalmas embervesztés mellett folyamatosan gyengült a dualista állam bel- és külpolitikai helyzete. Ausztria–Magyarország ezeket a veszteségeket elsődlegesen szövetségese, a Német Birodalom tehermentesítése miatt vállalta fel, illetve szenvedte el – ezen kilenc hónap alatt megközelítően két millió katonát elvesztve. Hamarosan az jelentette a legsúlyosabb külpolitikai dilemmát, hogy teljesítsék-e az olaszok Dél-Tirolra való követeléseit? Bár a németek ezt ösztönözték, a Monarchia ebben az esetben saját érdekeit helyezte előtérbe és nemet mondott, amelynek következménye az olasz hadüzenet lett 1915 májusában. E nehéz helyzet azonban paradox módon mégis erősítette a dualista állam kohézióját, mert az olaszok elleni háborút a ciszlajtán német lakosság megnyugvással fogadta, sőt, ahogy egy bankigazgató feljegyezte, „összes háborúnk közül ez volt a legnépszerűbb” (34.).

A második fejezet – folytatva a tőzsdei hasonlati címeiket – a „hossz” címet viseli, és az 1915 májusa, valamint 1916 májusa közötti időszakot tekinti át. Ez a periódus a dualista állam legsikeresebb első világháborús éve volt: a gorlicei áttörést követően (1915. május 2.) sikerül visszaszorítani az oroszokat a Monarchia területéről, ősszel pedig a Balkán pacifikálása is megkezdődött, amely 1916 januárjában Szerbia és Montenegró, valamint Albánia északi részének megszállásával ért véget. Höbel teljes joggal vonja párhuzamba az ekkori Monarchiát 1940 nyarának Nagy-Britanniájával, amikor a „their finest hour” kifejezést használja (45.). A győzelmek mellett azonban a Monarchia egy új fronton is harcolni kényszerült, miután Olaszország megtámadta 1915. május 23-án. Mindennek ellenére a dualista állam sikerrel védekezett, és bár felörlő jellegű háború zajlott az Isonzó-fronton, a K. u. K. csapatok morálja magasabb volt ezen a hadszíntéren, mint északon és keleten az oroszok elleni küzdelemben. A dualista állam

világháborús kitartása annál is figyelemreméltóbb volt, hogy a többi hadviselő félhez képest kevésbé tudta bővíteni haderejét (a háború előtti 50 hadosztályhoz képest 70 lett, de ezenközben a kisebb lakosságú Franciaország 60-ról 110-re, a Német Birodalom 100-ról 240-re emelte divíziói létszámát), továbbá a Monachia teljes háborús veszteségének felét az első hadi évben szenvedte el (47.)! A fejezetben hosszan olvashatunk a Bulgáriával és Romániával folytatott tárgyalásokról, amelyeket Höbelt világpolitikai kontextusba helyez. Szófia esetében kifejezetten azért járt pávatáncot az antant, hogy Gallipolinál vívott harcait támogassa, és ezáltal ki tudja ütni az Oszmán Birodalmat a háborúból. Hasonlóan részletesen olvashatunk a nálunk kevésbé ismert ún. „ausztrolengyel” megoldásról (vagyis az Orosz Birodalomtól elfoglalt lengyel területek Ausztriához való közvetlen, vagy szatellitállamként való csatolásáról. E kérdés kapcsán is előtérbe kerül az a szempont, amely a birodalom osztrák és magyar fele között adódott, vagyis, hogy hazánk jobban kormányozható, erősebb államként működött, mint a papíron nagyobb, de jóval széttagoltabb ciszlajtán birodalomfél (60–62.).

A soron következő két alfejezet az osztrák belpolitikai történéseket, különösen pedig Karl Stürgkh osztrák miniszterelnök sorsát mutatja be. Ezek a részek talán kevésbé hozzák lázba a magyar olvasót, de mindenképpen hasznos összefoglalást nyújtanak Ausztria ekkori történetének megértéséhez, különösen a bonyolult csehországi események tekintetében. A második részt Höbelt legjobban azzal a korabeli idézettel nyomatékosítja, hogy „nem tudjuk, mihez is kezdjünk győzelmünkkel!” A „hossz” konjunktúráját ugyanis a Monarchia kevésbé tudta kihasználni, elsődlegesen azért, mert a hátsország belső feszültségei folyamatosan növekedtek – a hadszíntéri sikerek ellenére.

A harmadik fejezet a *Patt* címet viseli és 1916 második félévének történéseit mutatja be. Höbelt az I. világháború talán legkritikusabb hónapjainak eredményeit a Bruszilov-offenzíva következményeinek feltárásával kezdi. A legsikeresebb orosz első világháborús hadműveletben több mint 400 ezer osztrák–magyar katona esett hadifogságba. A vereség következtében a német keleti főparancsnokság *de*

facto átvette a Monarchia csapatainak irányítását ezen a hadszíntéren. A nehézségeket szimbolikus értelemben Karl Stürgkh október 21-i meggyilkolása, majd I. Ferenc József november 21-i halála is hűen szimbolizálta: utóbbi végleg lezárta a dualista állam XIX. századi történelmét.

A negyedik fejezet a IV. Károly trónra lépése utáni reformidőszakot mutatja be. Ez volt talán a legmozgalmasabb időszak a Monarchia első világháborús történelmében: a fiatal uralkodó reformok egész sorába kezdett. Höbelt elemzése alapján részletes képet nyerhetünk az ekkori folyamatokról, és birodalmi nézőpontba helyezetten ismerhetjük meg hazánk ekkori sorsát is, különös tekintettel Tisza bukására (171–182.).

E korszak legfontosabb külpolitikai eseménye az USA hadba lépése volt. Höbelt érdekes és szemléletes módon állítja párhuzamba az Egyesült Államok ekkori külpolitikáját az 1812-es brit–amerikai háborúval. A professzor joggal mutat rá arra, hogy az USA mindkét esetben voltaképp kereskedelmi érdekei védelmében kapcsolódott be egy európai súlypontú, de globális háborúba (132–133.).

Az ötödik fejezet az 1917 ősze utáni – egyéves – időszakot tekintti át. Különösen értékesnek tartom a nagyhorvát tervek részletes taglalását, amelyről szintén csak ritkán esik szó a magyar historiográfiában. Höbelt a kérdés rendezetlen voltát „elszalasztott lehetőségnek” véli (256.), de reálisan mutatja be, hogy valójában nem lehetett keresztülvinni effajta terveket, hiszen az mind a két birodalomfelet érintette és Tisza mereven elzárkózott minden olyan lépéstől, amely a Monarchia dualista átalakítását eredményezhette volna. Hasonlóan jól sikerült rész a Szixtusz-misszió belpolitikai hatásának bemutatása.

Magyar szempontból talán a legérdekesebb fejezet az utolsó, hatodik rész, amely 1918 októberének történéseit, vagyis a *finis Austriae* korszakát mutatja be. Höbelt részletesen ismerteti IV. Károly október 16-án kiadott manifesztumát, amely föderatív állammá alakította a birodalom ciszlajtán felét. A professzor értelmezésében a császár elsősorban Wilson 14 pontjával *szemben* fogalmazta meg ezt a dokumentumot (263.) – ezzel szemben magam úgy vélem, hogy inkább az

amerikai elnök provokálta ki a manifesztum kiadását, amikor Károly október eleji javaslatát – a wilsoni pontok alapján a béketárgyalások megkezdését – válasz nélkül hagyta.

Höbelt könyvének legfontosabb hozadéka, hogy teljesen ismeretlen, de egyúttal érdekes adatokkal támasztja alá, hogy az I. világháború valóban globális konfliktus volt. Nem sokan hallhattak afelől, hogy 1916 tavaszán felmerült török hadosztályok bevetése Olaszország ellen a délnyugati hadszíntéren, amely mintegy revansot kínálhatott Isztambul számára az 1911–1912. évi háborúban elszenvedett vereségért (100.). Hasonlóan érdekes szempontokat kínál a különböző hadszínterekre vonatkozó ismeretek összekötése, amely teljesen más megvilágításba helyez sok olyan történetet, amelyet hajlamosak vagyunk belpolitikai nézőpontból vizsgálni.

Kiemelkedően fontosnak tartom, hogy Höbelt számos olyan adatot, feljegyzést tesz közzé, amelyek nem erősítik meg, vagy egyenesen cáfolják a Monarchia általános gyengeségére, illetve elégtelen világháborús teljesítményére vonatkozó *communis opinio*-t, amely nálunk a marxista történetírás nézetrendszere miatt is meggyökeresedett. A kötetben például olvashatunk arról, hogy 1916 májusában a kezdeti dél-tiroli sikerek idején Berlinben úgy vélekedtek: bárcsak a német haderőt irányítaná az osztrák–magyar Hadsereg-főparancsnokság (101.).

Nagyon érdekes, egyben elgondolkodtató Höbelt azon állítása, hogy Kelet-Európában valójában a breszt-litovszki békében függetlenné vált államok jelentek meg újra 1989-ben, másképp fogalmazva ebben a régióban valójában a központi hatalmak keleti győzelmének következményeit látjuk, és nem a versailles-i rendszer hatásait.

Manfried Rauchensteiner A kétféjű sas halála című, jóval részletesebb és hosszabb monográfiájához képest – amelynek második kiadása 2017-ben magyar nyelven is napvilágot látott – Höbelt műve jóval tömörebb összefoglaló az I. világháború olyan osztrák–magyar politikai aspektusairól, amelyeket érdemes megismernünk. Kiváló a kötet forrásanyaga, amely jórészt publikálatlan naplókra és feljegyzésekre támaszkodik, és számos olyan szempontot nyer belőlük az olvasó, amely alapvetően eltér az első világháborúra vonatkozó „de-

terminista” nézőponttól. Számunkra a legfontosabb tanulság, hogy ezen vészterhes évek hazai történéseit nem elég magyar szemszögből vizsgálni, hanem a Monarchia keretein belül kell értelmezni azokat. Jóllehet a kötet elsődlegesen a ciszlajtán viszonyokat taglalja, recenzióban talán rávilágíthattam arra, hogy a magyar vonatkozású kérdések is fontos szerepet kapnak – sajnos (ön)kritikaként kell megállapítanunk, hogy a szerző mindössze néhány hazai munkára hivatkozhatott, mivel csak kevés effajta értekezés jelent meg idegen nyelven. Nagyon fontosnak tartom továbbá, hogy a történeész *politikátörténeti* munkát tett közzé: ez a műfaj nem divatos manapság, pedig a legfontosabb kérdések valóban ezen a területen tanulmányozhatók a legjobban.

Lothar Höbelt kiemelkedő színvonalú munkája minden első világháború iránt érdeklődő számára kihagyhatatlan olvasmány, amelynek magyar fordítása feltétlenül indokolt.

Lothar Höbelt: „Stehen oder fallen?“ Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg. (Fennmaradni vagy elbukni? Osztrák politika az I. világháborúban) Wien–Köln–Weimar, Böhlau Verlag, 2015. 323 o.

Ligeti Dávid